

Višje stavčne projekcije -11

Lanko Marušič in Petra Mišmaš

Natančno smo si ogledali zgradbo pod maloglagolsko projekcijo – *vP*. Sedaj se ozrimo še navzgor. Hitro opazimo, da zveza časovne morfologije – **T(ense)P(phrase)** – ne more biti edina projekcija nad *vP*. Pomislite namreč samo na spodnje primere:

(1)	a.	Miha poskoči.	(2)	a.	Miha poskakuje.
	b.	Miha je poskočil.		b.	Miha je poskakoval.
	c.	Miha bo poskočil.		c.	Miha bo poskakoval.

Čeprav so primeri na levi in desni podobni, se razlikujejo v t. i. glagolskem vidu. Glagolski vid je lastnost (ali ozanaka) glagolov, ki glagole razdeli v dve skupini. Glagolski vid določa časovno omejenost dejanja, ki ga opisuje glagol. Medtem, ko je glagol *pisati* nedovršen, so primeri na desni dovršni (tj. opisujejo dogodek, ki je omejen v času).¹ Obstajajo tudi glagoli, ki so hkrati dovršni in nedovršni, npr. glagoli na *-irati*, kot je *telefonirati*, *parkirati*, *organizirati* itd. vendar bomo zaenkrat te glagole pustili ob strani.² Trenutno v stavčni zgradbi nimamo mesta, kjer se izraža glagolski vid.

V stavku med osebkom in glagolom lahko najdemo še več slovničnih elementov, za katere trenutno nimamo mesta. S primerom (1) lahko namreč primerjamo:

(3)	a.	Miha ne poskakuje.	(4)	a.	Miha lahko poskakuje.
	b.	Miha ni poskakoval.		b.	Miha bi lahko poskakoval.
	c.	Miha ne bo poskakoval.		c.	Miha bi lahko poskočil.

Vidimo, da lahko pomen stavka spremenimo, če v stavku uporabimo nikalnico *ne* ali *lahko*, ki izraža modalnost, pri čemer lahko modalnost izrazimo tudi z modalnimi glagoli, ob katerih stoji polnopomenski glagol v nedoločniku (npr. *Miha mora poskočiti*). Vsi ti elementi se seveda lahko pojavijo v enem samem stavku:

- (5) Miha ne sme poskočiti.

Kam torej uvrstimo te elemente? Pri iskanju odgovora si bomo pomagali s **kartografijo**, se zanašali na primerjavo različnih besednih redov ter hkrati preverjali pomen posameznega elementa, ki se pojavi v stavku, in njegov vpliv na celoto.

¹Ali je glagol dovršen ali ne, lahko ugotovimo s pomočjo različnih testov. Npr. le nedovršni glagoli se lahko rabijo ob faznih glagolih:

- (i) Miha je začel poskakovati.
(ii) *Miha je začel poskočiti.

²Opozoriti velja, da vsi glagoli na *-irati*, npr. *diplomirati*, niso nedovršni. Nekaj več o tovrstnih glagolih v **Žele (2011)**, **Gomboc Čeh (2021)**.

1 Razvrščanje funkcijskih elementov

Čeprav bomo največ pozornosti namenili prislovom, bomo poglavje začeli z razvrščanjem v uvodu omenjenih elementov. Pri tem bomo sledili načelom, ki so bila predlagana v okviru t. i. *kartografije*. Kartografija ali kartografski pristop je raziskovalni program, nastal v okviru tvorbenne slovnice, katerega cilj je izrisati čim bolj natančne “zemljevide” slovničnih elementov znotraj skladske zgradbe (Cinque and Rizzi (2010): 51?). Nastanek tega programa je posledica natančnega preučevanja že znanih jezikov, delno pa tudi razmaha medjezikovnih (in mednarečnih) primerjav, ki se je zgodil v jezikoslovju. V središču tovrstnih raziskav so prav primerjave sprejemljivih in nesprejemljivih vrstnih redov različnih slovničnih elementov v stavku oz. v različnih zvezah (pa tudi v sami besedi - pomislite na glagolski vid v slovenščini - v (2) smo ga spremenili z dodajanjem pripone). Kaj so torej slovnični elementi?³

Običajno so funkcijski oz. slovnični elementi določeni z zaprtostjo množice, ki ji element pripada (tako je tudi v kartografiji):

- Samostalniki in glagoli so del odprte množice, ker lahko v to množico dodamo vedno nove elemente. Gre za leksikalne elemente.
- Množica predlogov, prislovov, pridevnikov⁴ ali pomožnih glagolov je v jeziku omejena. Gre torej za funkcijske ali slovnične elemente.

Slovnični elementi so, tako trdijo kartografi, razporejeni ob leksikalnih - ob samostalniku stojijo pridevniki, števnikitd. ob glagolu množica prislovov ipd. Kartografija ugotavlja, na kakšen način so vsi ti slovnični elementi razvrščeni v skladske strukturi, pri čemer je minimalna predpostavka, da so jeziki enotni glede števila in različnih vrst elementov, ki se lahko pojavijo v t. i. funkcijskih hierarhijah, ter glede na njihov vrstni red. To pa pomeni, da moramo, da bi ugotovili, ali lahko predpostavko empirično podpremo, preučiti besedni red v posamičnih jezikih, saj predvidevamo, da je linearni besedni red posledica skladske strukture jezika. Tako denimo vidimo, da se morata modalni in fazijski glagol v stavku pojaviti pred (strukturno pa *nad*) glavnim glagolom.⁵

- (6) a. *Miha je včeraj pisati smel knjigo.
b. *Miha je včeraj pisati začel knjigo.

Podobno je z nikalnico – če jo postavimo za glagol, bomo sicer dobili sprejemljiv stavek, vendar bo ta nosil drugačen pomen kot primer (3):

³V tradicionalnem slovenskem jezikoslovju pogosto govorimo o *slovničnih besednih vrstah*. Te besedne vrste so po ESJ (Toporišič 1992) veznik, predlog, členek in medmet, tj. tiste besedne vrste, ki izražajo različna razmerja med besednimi zvezami.

⁴Glede na tradicionalno slovensko jezikoslovje, gl. opombo 3, je uvrstitev pridevnikov in prislovov med funkcijske elemente morda presenetljiva, vendar je ta klasifikacija narejena na osnovi medjezikovnih primerjav. Tako Cinque (2006) trdi, da je v jezikih, v katerih se pridevniki lahko pojavijo le ob samostalniku (ne pa tudi v predikatni rabi), število pridevnikov omejeno, tako naj bi npr. igbojščina imela le 8 neizpeljanih pridevnikov (še več, obstajajo tudi jeziki, ki naj ne bi imeli niti enega pridevnika, npr. korejščina), medtem ko lahko v jezikih, kot je slovenščina, sicer izpeljemo nove pridevnike, vendar to naredimo z omejenim številom morfemov, npr. *-en* (Cinque 2006). Zdi se, da obenem tudi velja, da je pravih (neizpeljanih) pridevnikov (v slovenščini) končno mnogo, saj si težko zamislimo, da bi lahko neko novo besedo uporabili kot neizpeljani pridevnik. Na osnovi takšnih podatkov je v pristopu posplošeno, da so pridevniki slovnična kategorija.

⁵ Pri zapisanih sodbah seveda velja, da so podane ob nevtralni intonaciji in da ne veljajo za pesniški jezik. O tem, kaj pomeni izrečena slovnična sodba, smo povedali nekaj več v prvem poglavju.

(7) Miha piše ne knjige (ampak strip).

Začnimo pri nikalnici, ki nam pokaže, kako tesno sta povezana razvrstitev elementa in pomen celote. Govorimo namreč o vprašanju *dosega*⁶. Če je nikalnica postavljena pred glagol, vpliva na pomen celotnega stavka,⁷ kar pomeni, ima doseg čez cel stavek. Primerjajte (8a) in (8b):

- (8) a. Miha je spekel torto.
b. Miha ni spekel torte.

Stavku (8a) bomo pripisali vrednost ‘resnično’, če obstajata Miha in torta in je ta Miha dosegel, da je torta spečena. Stavek (8b) bo ‘resničen’, kadar to, da je Miha spekel torto, ni resnično. Nikalnica nam torej obrne pomen celotnega stavka. In ker ima nikalnica (pa tudi modalni glagoli in *lahko*) doseg oz. vpliv čez celoten stavek, jo tipično postavljamo nad *vP*.⁸ Razlogi za umestitev na določeno mesto so torej predvsem pomenski, ti razlogi pa so na nek način najpomembnejši, saj je za stavek (na nek način) bistveno, da ga lahko pomensko interpretiramo.

Nad glagol uvrščamo tudi elemente, ki določajo glagolski vid. Glagolski vid je namreč podoben glagolskemu času, ki stavek/glagol umesti v čas, pri čemer smo že pokazali, da je za časovno morfologijo oziroma za umestitev glagolskega dogodka v čas odgovorna časovna zveza, ki je v stavku izjemo visoko. Podobno glagolski vid meri notranji čas dogodka (določi, ali ima dogodek omejeno ali neomejeno trajanje, ali se dogodek nadaljuje, ali se ponavlja, je omejeno zgolj na trenutek itd.). Gre torej za podobni, a ločeni projekciji in če TP postavimo nad *vP*, moramo tja nekam verjetno postaviti tudi t. i. vidsko zvezo, ki jo označimo kot AspP (aspekt je latinsko ime za glagolski vid). Več o tem, kako so posamezni elementi sestavljeni v strukturo, bomo povedali v razdelku 2.4.

Na podlagi pomena smo torej med *vP* in TP umestili projekcije, ki gostijo negacijo, glagolski vid ter modalne glagole, vendar to še ni vse. V območje med časovno in maloglagolsko zvezo lahko namreč na osnovi skladenjskih razlogov postuliramo večje število funkcijskih besednih zvez, ki lahko gostijo različne prislove.

2 Univerzalna hierarhija prislovov

Eden najbolj razdelanih zemljevidov v stavčni skladnji je zemljevid projekcij, ki gostijo prislove. Z natančnim pregledovanjem prislovov v različnih jezikih je bilo namreč pokazano, da imajo nekateri prislovi stalen in univerzalen besedni red (Cinque 1999). Povedano drugače, primerljivi prislovi v zelo različnih jezikih zasedajo zelo očitno enako skladenjsko mesto (podobno tudi Alexiadou (1997)). Ogledali si bomo nekaj primerov takih prislovov, ki se v stavku v slovenščini pojavijo pred glagolom.

Sledeč Cinque (1999) bomo s pomočjo primerjanja sprejemljivosti vrstnih redov prislovov v slovenščini določili, v kakšen zaporedju se prislovi pojavijo v skladenjski strukturi. Pri tem moramo paziti, katero interpretacijo imamo v mislih. Če pogledamo prislov *iskreno*, je razlika očitna že na prvo branje.

⁶Doseg, ki je v tem primeru sicer termin, bi lahko parafrazirali kot ‘območje, na katerega ima nek element vpliv’.

⁷O zanikanju in nikalnici v slovenščini lahko več preberete v Ilc (2008).

⁸Povsem na mestu je vprašanje, zakaj ne nad časovno zvezo TP. Ne pozabite, da smo v poglavju XX pokazali, da se osebek najprej sestavi v glagolsko zvezo in šele nato premakne v določilo TP!

- (9) a. Iskreno, Miha laže cele dni.
b. Miha iskreno laže cele dni.

2.1 Višji stavčni prislovi (naklonski in modalni)

Začnimo s prislovi, ki so usmerjeni na osebek, in prislovi, ki so usmerjeni na govorca. *Iskreno* s pomenom 'iskreno povedano' je primer prislova, ki se (ne glede na osebek) nanaša na govorca. *Običajno* označuje ponavljajnost dogodka, ki ga izvaja osebek in torej ni vezan na govorca. Če Peter običajno zamudi, to lahko pove kdor koli, stavek pa bo imel enako obliko ne glede na govorca. (*Iskreno* je načeloma dvoumen, saj ga lahko razumemo kot stavčni prislov ali kot prislov načina, na kar moramo biti pozorni.)

- (10) a. Iskreno (povedano) je Peter običajno prišel šele po deveti uri.
b. *Običajno je Peter iskreno prišel šele po deveti uri.⁹

Iskreno seveda ni edini prislov, ki je pomensko vezan na govorca. Če pogledamo natančneje samo to skupino prislovov, vidimo, da se zdijo ti prislovi urejeni v določenem vrstnem redu. Nekateri vrstni redi se zdijo vsaj načeloma obrnljivi, nekateri so zelo fiksni. Mi bomo podatke rahlo idealizirali in slabšega izmed dveh stavkov označili z zvezdico, četudi bi si morda zaslužil le vprašajček. Primeri, v katerih je prislov *iskreno* na samem začetku, so najbolj sprejemljivi, če prislovu sledi manjša pavza (ki jo v (9a) nakazuje vejica). Primeri za prislove *iskreno*, *žal*, *očitno*, *k sreči*, *verjetno*, *inteligentno* so podani v (11)–(19):

- (11) iskreno > žal
a. Iskreno ima Peter žal bolj malo denarja.
b. *Žal ima Peter iskreno bolj malo denarja.
- (12) iskreno > očitno
a. ?Iskreno (povedano) bo Črt očitno prišel prepozno.
b. *Očitno bo Črt iskreno (povedano) prišel prepozno.
- (13) k sreči, žal > očitno
a. Žal je Vid očitno že kupil karto.
b. K sreči je Vid očitno že kupil karto (ker so sedaj že razprodane).
c. *Očitno je Vid žal že kupil karto.
č. *Očitno je Vid k sreči že kupil karto (ker so sedaj že razprodane).
- (14) žal > verjetno
a. Žal ima Betka verjetno premalo denarja.
b. K sreči ima Betka verjetno premalo denarja (ker bi ga sicer zapravila za te stvari).
c. *Verjetno ima Betka žal premalo denarja.
d. *Verjetno ima Betka k sreči premalo denarja (ker bi ga sicer zapravila za te stvari).
- (15) očitno > verjetno
a. Očitno bo Slavko verjetno prišel bolj pozno.
b. *Verjetno bo Slavko očitno prišel bolj pozno.

⁹Načeloma je možno tudi branje, kjer je iskren Petrov prihod – *Peter pride na iskren način*, če si seveda lahko predstavljamo, kaj bi to pomenilo.

- (16) očitno > inteligentno¹⁰
 a. Očitno bo Metod inteligentno sprejel ponudbo in se zaposlil.
 b. *Inteligentno bo Metod očitno sprejel ponudbo in se zaposlil.
- (17) verjetno > inteligentno
 a. Peter bo verjetno inteligentno sprejel ponudbo in se zaposlil.
 b. ??/*Peter bo inteligentno verjetno sprejel ponudbo in se zaposlil.
- (18) iskreno > verjetno
 a. Iskreno povedano bo Peter verjetno šel v službo.
 b. *Verjetno bo Peter iskreno povedano šel v službo.
- (19) iskreno > inteligentno
 a. Iskreno povedano je Peter inteligentno sprejel darilo.
 b. *Inteligentno je Peter iskreno povedano sprejel darilo.
- (20) k sreči/žal > inteligentno
 a. K sreči/Žal je Peter inteligentno sprejel darilo.
 b. *Inteligentno je Peter k sreči/žal sprejel darilo.

To sicer niso bili vsi možni pari navedenih prislovov, a se že iz teh podatkov da sestaviti zaporedje. Dobimo naslednji niz:

- (21) iskreno > k sreči > očitno > verjetno > inteligentno

Niz prislovov v (21) ustreza nizu, ki ga za italijanščino in angleščino ugotavlja Cinque (1999):

- (22) francamente > fortunatamente > evidentemente > probabilmente > ora >
 sincerely > luckily > obviously > probably > now >
 forse > intelligentemente
 maybe > intelligently
 'iskreno > k sreči > očitno > verjetno > ... > inteligentno'

Preden se premaknemo k drugim prislovom, moramo opozoriti še na eno podrobnost. Do te točke smo govorili zgolj o zaporedju prislovov in mimogrede omenili, da se določen element pojavi *nad* drugim. Ne smemo namreč pozabiti, da privzemamo hierarhično strukturo jezika. In če privzemamo, da ima jezik hierarhično strukturo, potem tudi privzemamo, da vrstni red prislovov odraža hierarhijo, v kateri se prislovi pojavijo. Še več, v kartografiji govorimo o univerzalnih hierarhijah slovničnih elementov – med drugim tudi o univerzalni hierarhiji prislovov oz. skladenjskih projekcij, v katerih se prislovi pojavljajo.

Prislovi, ki smo si jih ogledali do sedaj, tvorijo najvišji del stavka (in najvišji del hierarhije prislovov). Pojavljajo se pred vsemi drugimi prislovi, recimo pred prislovoma *nemudoma* in *običajno*:

- (23) iskreno > nemudoma
 a. Iskreno je Peter nemudoma posekal drva.

¹⁰Načeloma lahko prislov *intelligentno* razumemo tudi kot načinovni prislov 'na inteligen ten način', kar pa ni branje, ki nas tu zanima. Tu nas zanima branje, ki bi ga lažje parafrazirali z 'to je bilo inteligentno z njegove strani', 'bilo je inteligentno, da je to naredil'.

- b. *Nemudoma je Peter iskreno posekal drva.
- (24) k sreči > običajno
 - a. K sreči je Stane običajno napovedal svoj izostanek.
 - b. *Običajno je Stane k sreči napovedal svoj izostanek.
- (25) očitno > običajno ¹¹
 - a. Očitno je Slavko običajno povedal, kaj hoče, preden je padel v jok.
 - b. *Običajno je Slavko očitno povedal, kaj hoče, preden je padel v jok.

Naslednji smiselen korak je torej ugotoviti, kako so razporejeni nižje stojеči prislovi.

2.2 Preostali prislovi

Poleg prislovov, ki se nanašajo na govorca, imamo tudi t. i. nižje prislove, ki lahko npr. dodajo različne vidske pomene. Vzemimo recimo najnižji prislov iz niza zapisanega v (21) in ga uporabimo za referenčno točko. Opazimo lahko, da se prislov *inteligentno*, ko ga razumemo s stavčnim pomenom (torej, da je bilo inteligentno, da je nekdo nekaj napravil, in ne, da je nekdo nekaj napravil na inteligenten način, tako so primeri, (26)–(28) označeni z zvezdico, četudi so načeloma možni s tem za nas ta trenutek nerelevantnim pomenom), nahaja pred prislovom *običajno*, (26), in pred prislovom *v glavnem*, (27), ki bi se mogla obnašati enako, saj se zdi, da zasedata isto mesto, in pred prislovom *že*, (28).

- (26) inteligentno > običajno
 - a. Inteligentno je Tina običajno prebrala domače branje.
 - b. *Običajno je Tina inteligentno prebrala domače branje.
- (27) inteligentno > v glavnem
 - a. Inteligentno je Žodor v glavnem končal domačo nalogo.
 - b. *V glavnem je Žodor inteligentno končal domačo nalogo.
- (28) inteligentno > že
 - a. Inteligentno je Ilija že dal sušiti opremo.
 - b. *Ilija je že inteligentno dal sušiti opremo.

Poglejmo sedaj še nekaj parov prislovov. Konkretno, pogledjmo si, kako si sledijo prislovi *v glavnem*, *že*, *spet*, *še*, *vedno* in *popolnoma*.

- (29) v glavnem, običajno > že
 - a. V glavnem je Sonja že prebolela virozo.
 - b. *Že je Sonja v glavnem prebolela virozo.
 - c. Juš je običajno že doma ob štirih.
 - č. *Juš je že običajno doma ob štirih.
- (30) že > spet
 - a. Črt že spet tečnari.
 - b. *Črt spet že tečnari.
- (31) že > še
 - a. Če ga ni, očitno že še ni prišel.

¹¹ *Očitno* načeloma lahko beremo tudi načinovno 'na očiten način', kar se zdi načinovna raba prislova *očitno*, vendar nas to branje ta trenutek ne zanima.

- b. *Če ga ni, očitno še že ni prišel.
- (32) še > vedno/zmeraj
- Peter še vedno moči posteljo.
 - Janez še zmeraj pije črno.
 - *Peter vedno še moči posteljo.
 - *Janez zmeraj še pije črno.
- (33) spet > vedno
- Micka je spet vedno brez denarja.
 - *Micka je vedno spet brez denarja.
- (34) spet > še vedno
- Ilija je spet še vedno ves potolčen.
 - *Ilija je še vedno spet potolčen.
 - *Ilija je še spet vedno potolčen.
- (35) vedno > popolnoma
- Maja se na treningih vedno popolnoma izčrpa.
 - *Maja se na treningih popolnoma vedno izčrpa.

Podobno kot to velja za vsako univerzalno hierarhijo, velja tudi tukaj. Da bi dobili vrstni red prislovov, nam ni treba preverjati vsakega možnega para prislovov posebej, saj je vrstni red tranzitiven. *Tranzitivnost* je tu določena na enak način kot pri matematiki, (36), kar lahko prevedemo v za nas uporabnejšo “formulo” (37).

- (36) Če velja: $A > B$
in če velja: $B > C$
potem velja tudi: $A > C$
- (37) Če je (prislov) A pred (prislovom) B
in če je (prislov) B pred (prislovom) C
potem velja, da je (prislov) A tudi pred (prislovom) C

Zgoraj smo ugotovili smo, da je *spet* pred *vedno*, (33) in da je *vedno* pred *popolnoma*, (35). Iz tega lahko sklepamo, da bo *spet* tudi pred *popolnoma*. Primer (38) pokaže, da to drži.

- (38) spet > popolnoma
- Micka je spet popolnoma izčrpana.
 - *Micka je popolnoma spet izčrpana.

Seveda le en možen vrstni red ne obstaja le za pare prislovov temveč tudi za skupine treh ali še več prislovov. Tako se recimo prislovi *običajno*, *že* in *popolnoma* pojavljajo samo v tem vrstnem redu, (39). Vseh drugih pet možnosti se zdi nemogočih. Enako tudi prislovi *običajno*, *več* in *popolnoma*, (40).

- (39) običajno > že > popolnoma
- Običajno se že popolnoma rehabilitiramo, ko pridemo do zdravnika. (1-2-3)
 - *Popolnoma se običajno že rehabilitiramo, ko pridemo do zdravnika. (3-1-2)
 - *Običajno se popolnoma že rehabilitiramo, ko pridemo do zdravnika. (1-3-2)
 - *Popolnoma se že običajno rehabilitiramo, ko pridemo do zdravnika. (3-2-1)

- d. *Že se popolnoma običajno rehabilitiramo, ko pridemo do zdravnika. (2-3-1)
 - e. *Že se običajno popolnoma rehabilitiramo, ko pridemo do zdravnika. (2-1-3)
- (40) običajno > več > popolnoma
- a. Običajno nismo več popolnoma rehabilitirani. (1-2-3)
 - b. *Več nismo običajno popolnoma rehabilitirani. (2-1-3)
 - c. *Več nismo popolnoma običajno rehabilitirani. (2-3-1)
 - č. ...

Prišli smo do vrstnega reda prislovov v (41). Ta vrstni ponovno ustreza vrstnemu redu (42), do katerega je prišel **Cinque (1999)**:¹²

- (41) inteligentno > v glavnem, običajno > že > še > vedno > popolnoma
- (42) ... > solitamente > mica > già > più > sempre > completamente > ...
 > običajno > neg. > že > še > vedno > popolnoma >

Nekaj zaporedij se zdi obrnljivih. Taka primera sta recimo (43) in (44). Nekaj primerov na prvi pogled "obrnjenega" vrstnega reda iz (44) je podanih v (45). Taki primerov ni težko najti.

- (43) še & nikoli
- a. Pavel še nikoli ni videl Petrove prijateljice.
 - b. Pavel nikoli še ni videl Petrove prijateljice.
- (44) nikoli & več
- a. Juš nikoli več ne bo videl tega mesta.
 - b. Juš ne bo več nikoli videl tega mesta.

Iz korpusa Nova Beseda:

- (45) a. ... obljubljam, da ne bom več nikoli tako nespameten, da bi ...
- b. Zabičala sta ji, naj se več nikoli ne vrača v domačo vas, ...
- c. ... obljubiti, da se ne bo več nikoli vrnila k reki, nato pa ...
- č. ... ne bi ne bog in ne vrag več nikoli sestavila.

Četudi sprejmemo te primere, je vrstni red prislovov precej strog in, kar je najbolj zanimivo, univerzalen. Enak vrstni red najdemo v vseh naravnih človeških jezikih. Tako vsaj trdi **Cinque (1999)**. Cinquejev predlog je bil deležen že številnih kritik, vendar obenem tudi ogromno podpore. Tipične kritike se glasijo, da vrstni red prislovov še zdaleč ni tako fiksen, kot trdi **Cinque (1999)**, in da obratnega vrstnega reda sploh ni težko dobiti. Vse omejitve za posamične prislove pa naj bi izvirale iz semantike – določeni prislovi naj preprosto ne bi bili kompatibilni. Mi bomo zaenkrat sledili Cinqueju in predpostavili, da se prislovi res morajo nahajati v enem edinem vrstnem redu, kar nam da slutiti, da je za vse odgovoren niz slovničnih oz. funkcionalnih besednih zvez, kakor je to prikazano spodaj. Posvetimo pa se ta trenutek raje drugemu vprašanju, kje znotraj besedne zveze se nahajajo prislovi.

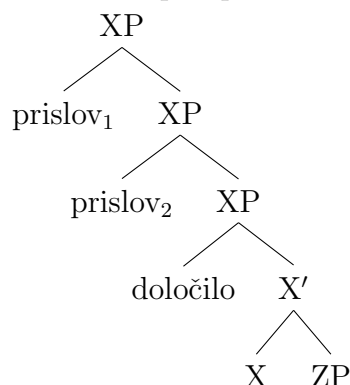
¹²*Più* bi lahko bil tudi slovenski *več*. Imamo sicer zveze *vedno več*, ne pa *več vedno*, na podlagi česar bi lahko sklepali, da bi moral biti vrstni red drugačen od zgoraj navedenega, vendar bi morali tu najprej potrditi, da gre v primeru zveze *vedno več* dejansko za dva ločena prislova, ki sta locirana v dveh ločenih skladenjskih projekcijah in ne za kombinacijo dveh prislovov oz. za primer, v katerem en prislov modificira drugega.

2.3 Položaj prislovov

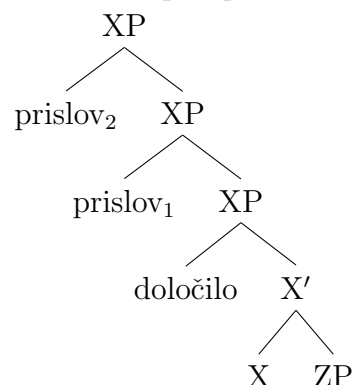
Glede na povedano o strukturi besedne zveze, imamo dve možnosti za sestavljanje prislovov. Prislovi bi lahko bili določila posamičnih funkcijskih besednih zvez ali prilepki (*adjuncts*). Poskusimo ugotoviti, katera možnost bi bila boljša.

Prislovi so tipično neobvezne sestavine in od glagola ne pridobijo udeleženskih vlog. Podobno so neobvezne sestavine tudi prislovna določila (npr. predložne zveze). Iz tega sledi, da bi jih bilo normalno v skladenjsko zgradbo dodajati kot prilepke, kot recimo v (46) ali (47). Pri tem moramo dodati, da so prilepki tipično neregulirane sestavine skladenjske zgradbe in da v osnovi nimamo pametnega orodja, da bi s skladenjskimi orodji prepričili ali (46) ali (47)

(46) Prislov kot prilepek na XP

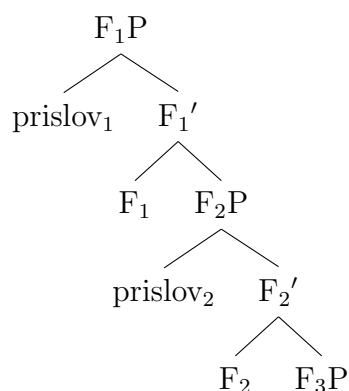

(47) Prislov kot prilepek na XP

Na drugi strani smo že omenili, da imajo prislovi v skladnji očitno stalen besedni red. Če so prislovi prilepki, se zdi nenavadno, da bi imeli nespremenljiv besedni red, saj nimamo pametnega orodja za omejevanje dodajanja prilepkov. Stalen besedni red se najlažje modelira, če prislove postavimo v določila konkretnih funkcijskih besednih zvez, kot je to prikazano v (48). Vsak prislov oz. vsaka skupina ali tip prislovov ima točno določeno funkcionalno oz. slovnično besedno zvezo, te pa so urejene v univerzalen nespremenljiv niz. V nadaljevanju bomo privzeli to možnost, kar pomeni, da moramo reči nekaj tudi o jedrih teh besednih zvez.

(48) Prislov kot določilo

2.4 Jedra slovničnih/funkcijskih besednih zvez

Na osnovi stalnega besednega reda prislovov bomo privzemali, da se ti pojavljajo v določilih slovničnih oz. funkcijskih besednih zvez, kar pomeni, da imamo sedaj celo

vrsto slovničnih besednih vrst, o katerih ne vemo skoraj nič drugega kot to, da jih potrebujemo za določevanje vrstnega reda prislovo. Postavi se nam vprašanje, kaj so jedra teh besednih zvez. Že v **poglavju 2** smo spoznali t.i. razvijalno načelo, po katerem je za lastnosti besedne zveze odgovorno jedro, kar pomeni, da bo v jedru nekaj, kar bo narekovalo pomen/obliko celotne zveze.

Ponovno bomo sledili kartografiji, ki predlaga, da so jedra v tem primeru interpretabilne morfoskladenjske oznake (sledimo [Cinque and Rizzi 2010](#)), ki imajo lahko tudi fonološko vsebino, ni pa to nujno, v vsakem primeru pa dajejo navodila logični ravni jezika (tj. dajejo navodila o pomenu). V določilu posamezne zveze se tako pojavi funkcijski element, ki ima ujemačo oznako. Tako ima npr. jedro zveze, v katero se sestavi prislov *običajno*, oznako [stalnost], ki v slovenščini nima fonološke vsebine, to isto oznako pa nosi tudi sam prislov. Smo pa jedra, ki imajo fonološko vsebino, že videli v poglavju o glagolu, zato bomo za trenutek ostali pri teh in se ponovno lotili vprašanja sestave glagolske zveze.

S prislovi lahko primerjamo sestavne dele slovenskega glagola, o katerih smo govorili že v **poglavju XX**. Konkretno imamo v mislih slovnično besedno zvezo, ki izraža vzročniškost. Razlika je očitna če primerjamo naslednje pare glagolov:

(49)	postati/postajati/bititi X	(50)	narediti, da y postane X
	a. rumen- e -ti		a. rumen- i -ti
	b. po-temn- e -ti		b. po-temn- i -ti
	c. o-debel- e -ti		c. o-debel- i -ti
	č. o-zelen- e -ti		č. o-zelen- i -ti
	d. za-smrd- e -ti		d. za-smrad- i -ti
	e. živ- e -ti		e. po-živ- i -ti

Pomen ‘postajati’ in ‘narediti’ v teh glagolih ne more priti iz korena ali nedoločniške končnice, temveč le iz morfemov *-e-* oz. *-i-*, kar pomeni, da je zgradba glagolov v (50): (predpona+)koren + vzročniški morphem + nedoločniška končnica. Vendar je sama izbira morfema (tj. *-e-* : *-i-*) odvisna od oznake, recimo ji [povzročiti], ki pove, ali bo izbran morphem s pomenom ‘postajati’ ali ‘narediti’ – za ‘postajati’ bo imela negativno vrednost [–povzročiti], za ‘narediti’ pa pozitivno [+povzročiti].

To pomeni, da predlagamo, da se v stavčni zgradbi ob glagolski (VP) in maloglagolski besedni zvezi (*vP*) pojavi tudi besedna zveza za vzročniškost, ki jo označimo kot VoiceP (angl. *voice* ‘način’, ki bo pomembna tudi pri trpniških oblikah. Če sledimo [Harley \(2013\)](#), je ta projekcija neposredno nad *vP*. Podrobnejšo analizo slovenščine bomo ta trenutek pustili ob strani.

Vendar pa to ni edina funkcijska projekcija, ki jo najdemo v glagolu. Spomnimo se, da lahko glagolom spremenimo tudi glagolski vid, kot pokažeta naslednja primera.

- (51) a. po-rumen-**e**-ti – po-rumen-**eva**-ti / po-rumen-**eva**-l / po-rumen-**eva**-š
 b. po-rumen-**i**-ti – po-rumen-**j-eva**-ti / po-rumen-**j-eva**-l / po-rumen-**j-uje**-š

V teh primereih smo glagolski vid spremenili z morfemom *-eva-*, medtem ko lahko dovršnost spremeni tudi predpona (spomnimo se primera (2)). Linearno imamo torej naslednje sestavine glagola:

predpona + koren + vzročniški morfem + vidski morfem + časovna morfologija

Primerov, ki vsebujejo vse te sestavine, je seveda mnogo.¹³ Še več, obstajajo tudi glagoli, ki imajo več kot eno predpono, (54):

- (52) a. črn-e-ti – po-črn-e-ti – po-črn-eva-ti
b. črn-i-ti – po-črn-i-ti – po-črn-j-eva-ti

- (53) a. svetl-e-ti
b. raz-svetl-i-ti
c. raz-svetl-j-eva-ti
č. pre-raz-svetl-j-eva-ti
- (54) a. pis-a-ti
b. za-pis-a-ti
c. za-pis-ov-a-ti
č. na-za-pis-ov-a-ti (se)

- (55) pre-raz-po-rejati / raz-po-staviti / nad-o-bremeniti ...

Velja pa omeniti, da imajo nekateri jeziki še več slovničnih besednih zvez (oz. funkcijskih projekcij) izraženih z glagolskimi morfemi. Tak primer je npr. japonsščina:¹⁴

- (56) a. desu-ka
biti-vprašanje
b. kaki-hajimeru
pisati-začel
c. kaki-hajimeru-ka
pisati-začel-vprašanje

Vprašanje hierarhije slovničnih besednih zvez / funkcionalnih projekcij v glagolski zvezi je precej zapleteno, saj moramo pri preučevanju vrstnega reda med drugim upoštevati tudi zaporedje pripenjanja posameznih sestavin, ki se lahko spreminja tudi s premiki. Tako npr. obstaja predpostavka, da se nekatere prodpone v skladnji sestavijo pod glagolskim korenem, nato pa se dvignejo v položaj nad njim, gl. npr. **Svenonius (2004)**. Ta trenutek bomo privzeli poenostavljeno shemo vrstnega reda projekcij:

TP - AspP - (VoiceP) - vP - VP

¹³Zgodovinsko je enako oz. sorodno tudi:

- (i) a. lež-a-ti – po-lož-i-ti
b. umr-e-ti – ub-i-ti
c. ...

¹⁴Podobno, kot ima japonsščina določen vrstni red glagola in faznega afiksa, ima slovenščina določen vrstni red med nekaterimi prislovi in veznikom *da*:

- (i) a. *menda* ← ... meni, da ...
b. *bojda* ← ... baje, da ...
c. *morda* ← ... more, da ...

2.5 Nazaj k prislovom

Vrnimo se k prislovom in sprejmimo analizo, da so prislovi postavljeni v določila striktno urejenih slovničnih besednih zvez. Cinque (1999) predlaga naslednji univerzalni in nespremenljivi niz slovničnih besednih zvez. V spodnjem nizu v (57) ime posamezne besedne zveze odraža oznako v njenem jedru. Ker so za Cinquejem številni raziskovalci predlagali še nekaj drugih slovničnih besednih zvez, ta niz prislovov po vsej verjetnosti ni popoln:

- (57) [*frankly* Mood_{speech act} [*fortunately* Mood_{evaluative} [*allegedly* Mood_{evidential} [*probably* Mod_{epistemic} [*once* T(past) [*then* T(future) [*perhaps* Mood_{irrealis} [*necessarily* Mod_{necessity} [*possibly* Mod_{possibility} [*usually* Asp_{habitual} [*again* Asp_{repetitive(I)} [*often* Asp_{frequentative(I)} [*intentionally* Mod_{volitional} [*quickly* Asp_{celerative(I)} [*already* T(Anterior) [*no longer* Asp_{terminative} [*still* Asp_{continuative} [*always* Asp_{perfect(?)} [*just* Asp_{retrospective} [*soon* Asp_{proximative} [*briefly* Asp_{durative} [*characteristically(?)* Asp_{generic/progressive} [*almost* Asp_{prospective} [*completely* Asp_{SgCompleive(I)} [*tutto* Asp_{PICompleive} [*well* Voice [*fast/early* Asp_{celerative(II)} [*again* Asp_{repetitive(II)} [*often* Asp_{frequentative(II)} [*completely* Asp_{SgCompleive(II)} ...] ...] (Cinque 1999: p. 106)

V slovenščini bi niz iz (57) to lahko prevedli v naslednji vrstni red prislovov:

- (58) iskreno > k sreči > baje > možno da > enkrat > takrat > morda > gotovo > verjetno > običajno > znova > pogosto > namenoma > hitro > že > nič več > še (vedno) > vedno > ravno > kmalu > na kratko > tipično > skoraj > popolnoma > vse > dobro > hitro > ponovno > pogosto > popolnoma

3 Položaj nekaterih glagolov

V funkcijskih projekcijah nad glagolom najdemo tudi nekaj glagolov, za katere je značilno, da ne morejo imeti stavčnega dopolnila z vezniško zvezo. Tudi ti glagoli naj bi se nahajali v točno določenem vrstnem redu, ki pa ga je malo težje potrditi. To so modalni (*smeti, morati*) in fazni (*začeti, končati*) glagoli. Kakor je razvidno iz (57) se vidске slovnične zveze v stavčni zgradbi pojavljajo pod modalnimi, če to prevedemo v razmerje med glagoli, bi se morali modalni glagoli, ki seveda domujejo v jedrih modalnih zvez nahajati pred vidskimi oz. faznimi glagoli. To potrjujejo primeri (59)-(60), v katerih je zelo očitno možen le en vrstni red.

- (59) a. Janez sme začeti iskati zlatoroga.
b. *Janez je začel smeti iskati zlatoroga.
- (60) a. Mirko mora začeti iskati novo službo.
b. *Mirko je začel morati iskati novo službo.

Drugače je, če imamo v stavku dva modalna glagola. Četudi bi po (57) sodeč lahko sklepali, da bo tudi te možen le en vrstni red, saj je Mod_{necessity}P nadrejen Mod_{possibility}P. Primeri (61) kažejo na nasprotno. Medsebojni vrstni red modalnih glagolov očitno ni tako fiksen.

- (61) a. (i) Janez zna smet igrat košarko.
(ii) Janez sme znat igrat košarko.
b. (i) Kar Janez sme je [znat igrat košarko].

- (ii) Kar Janez sme znat je [igrat košarko].

Stavka v (61) sta zanimiva saj razkrivata različne pomene modalnih glagolov in njihovo hierarhijo. Izkazuje se namreč, da so tudi ti glagoli postavljeni v nespremenljiv besedni red in da obstaja za več možnih vrstnih redov v (61) enostavno pojasnilo. Modalne zveze se v (57) pojavljajo na več mestih, vsako mesto pa je povezano s specifičnim pomenom modalnega glagola. Načeloma so vsi modalni glagoli dvoumenni med tako imenovanim epistemičnim in deontičnim branjem. Epistemično branje lahko parafraziramo z ‘zna/lahko/sme/mora se zgoditi/bititi tako, da X ...’, deontično pa z ‘X ima sposobnost/znanje/nujo, da ...’. Tako je na primer stavek (62) dvoumen, kakor je opisano v (62a) in (62b).

- (62) Janez zna skuhati juho.
a. Zna bititi, da bo Janez skuhal juho.
b. Janez ima znanje/sposobnost, da skuha juho.

V različnih kontekstih je eno ali drugo branje teh modalnih glagolov bolj ali manj prominentno. Eno ali drugo branje se lahko olajša z različnimi dodatki oz. obliko in vsebino povedi. V (63) je najnaravnejše epistemično branje modalnega glagola, v (64) pa je najnaravnejše branje deontično.

- (63) Janez zna skuhati juho, ko pridemo zvečer domov.
= Zna se zgoditi, da bo Janez skupal juho, ko pridemo zvečer domov.
(64) Janez zna skuhati juho z gobami, tako kot so to delali včasih.
= Janez ima znanje/sposobnost skuhati juho z gobami, tako kot so to delali včasih.

V zgornjih primerih (61) dobiva glagola različni branji glede na to, kje se pojavita. Zunanji glagol je interpretiran epistemično notranji pa deontično. Poved (61a-i) parafraziramo kot ‘zna se zgoditi, da ima Janez dovoljenje igrati košarko’. Pomen celotne povedi (61a-ii) pa z ‘sme se zgoditi, da bo Janez znal igrati košarko.’ Ne trdimo, da sta to edina dva možna pomena teh dveh povedi, a se zdi, da sta ta dva pomena najlažje dosegljiva.

Kakor je razvidno iz parafraz, je glavna razlika med epistemičnim in deontičnim branjem relativna višina modalnega glagola in osebk. Pri epistemičnem branju ima modalni glagol doseg nad osebkom (*Zna se zgoditi, da bo Janez skuhal juho.*), pri deontičnem branju pa ima osebek doseg nad modalnim glagolom (*Janez je sposoben, da skuha kosilo./skuhati kosilo.*). Očitno je torej, da so modalne besedne zveze, ki so odgovorne za modalne glagole z epistemičnim pomenom, nad časovno zvezo (zaradi česar imajo doseg nad osebkom), modalne besedne zveze z deontičnim pomenom pa pod časovno zvezo, v kateri se nahaja osebek. Če pogledamo, v Cinquejev spisek besednih zvez v (57), bomo tam našli točno takšen vrstni red:

- (65) ... [*probably* Mood_{epistemic} [T ... [*necessarily* Mod_{necessity} [*possibly* Mod_{possibility} ...

To pomeni, da lahko najdemo empirično podporo za univerzalno hierarhijo funkcijskih projekcij tudi pri slovenskih modalnih glagolih.

4 Zaključek

S pomočjo metodologije, ki je bila razvita v okviru t. i. kartografskega pristopa, smo za slovenščino predlagali množico hierarhično urejenih funkcijskih projekcij, ki gostijo različne elemente, kakršni so negacija, prislovi, modalni glagoli itd., in ki se pojavijo med glagolom in časovno zvezo. Hkrati smo s pomočjo pregleda podatkov podali empirično podporo za univerzalno hierarhijo funkcijskih projekcij, opisanih v Cinque (1999).

5 Vaje

1. Ugotovite vrstni red prislovov *spet* in *očitno*. Kako pa je z *baje* in *nepretrgoma*? Razvrstite tudi vse štiri prislove.
2. Opazujte prislov *resnično*. Ali ima le en pomen?
 - (a) Če ugotovite, da spada med ostale višje prislove, ga uvrstite med prislove iz naloge 1. Če menite, da ne spada med njih, razmislite, kam spada.
3. Kako lahko parafrazirate poved v (66)? Kateri branji ste pripisali v? Poimenuj ta tipa branj. Ustvarite še kakšen stavek, kjer lahko razberete ti branji.

(66) Janez zna napisati knjigo.
4. Kako bi ločili stavčno dopolnilo od prilepka?
5. Kam mislite, da so uvrščeni fazni in modalni glagoli? V katerem vrstnem redu se pojavljata glagola *morati* in *končati*? Pokažite na primerih.
6. Rekli smo, da so prislovi zelo verjetno predložne zveze. Za prislove *popoldne*, *doma* in *spomladi* s primeri pokažite, da so res podobni predložnim zvezam. POMOČ: Uporabite test s prirednimi zvezami.
7. Ugotovili smo, da so ‘pravi’ nedoločniški polstavki drugačni od modalnih ali faznih polstavkov. Najprej poiščite primere pravega polstavka in ostalih polstavkov. Nato s primeri pokaži razliko v časovni odvisnosti med modalnimi polstavki in nedoločnimi polstavki. Kako bi pojasnili razliko?

References

- Artemis Alexiadou. *Adverb placement: A case study in antisymmetric syntax*, volume 18. John Benjamins Publishing, 1997.
- Guglielmo Cinque. *Adverbs and functional heads: A cross-linguistic perspective*. Oxford University Press on Demand, 1999.
- Guglielmo Cinque. *Restructuring and functional heads: the cartography of syntactic structures volume 4*, volume 4. Oxford University Press on Demand, 2006.
- Guglielmo Cinque and Luigi Rizzi. The cartography of syntactic structures. *Oxford Handbook of linguistic analysis*, 2010.

- Kristina Gomboc Čeh. -irati. Seminarska naloga na Univerzi v Novi Gorici, 2021.
- Heidi Harley. External arguments and the mirror principle: On the distinctness of voice and v. *Lingua*, 125:34–57, 2013.
- Gašper Ilc. O zanikanju in nikalnici v slovenščini. *Jezik in slovstvo*, 53(2):65–79, 2008.
- Peter Svenonius. Slavic prefixes inside and outside vp. *Nordlyd*, 32(2), 2004.
- Jože Toporišič. *Enciklopedija slovenskega jezika*. Cankarjeva založba, 1992.
- Andreja Žele. Glagoli na -irati v današnji slovenščini. *Slavistična revija*, 59(2):213–227, 2011.